

УДК 94(47)

Biały A.

dr nauk humanistycznych w dyscyplinie historii,
członek zarządu Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego (Ostrołęka, Polska)
e-mail: bal.pl@op.pl

**KODEKS ROLNY BIAŁORUSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ REPUBLIKI RADZIECKIEJ
Z 1925 r. W TŁUMACZENIU I OBJAŚNIENIACH STEFANA HELTMANA**

Przedstawiono zmiany podejścia do ziemi i pracy na niej wśród mieszkańców Wielkiego Księstwa Litewskiego, które zachodziły na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego WKL do Rewolucji Październikowej oraz po utworzeniu Białorusi Sowieckiej. Ukazano przepisy sowieckie regulujące prawo do ziemi do czasu ukazania się Kodeksu Rolnego. Przedstawiono znaczenie Kodeksu Rolnego BSSR dla włościan. Wyjaśniono także dlaczego Stefan Heltman przetłumaczył go na język polski i w nowatorski sposób podał go rolnikom. Stawiał problem, a następnie wyjaśniał zagadnienie prostym, przystępnym, zrozumiałym przez włościanina językiem. Ukazano przykładowo kilka najbardziej palących problemów i ich wytłumaczenie.

Przystępując do omówienia białoruskiego rolnictwa trzeba podkreślić tu, iż wydajna gospodarka rolna włościan Białorusi związana jest z dwoma rzeczami. Pierwsza to pozostałość po tzw. epoce pozytywizmu, gdzie każdy starał się stworzyć jak najlepsze gospodarstwo i osiągnąć jak najlepsze wyniki wydajności – czy to w hodowli, czy w uprawach. Gospodarstwo pozwalało uniezależnić się pod względem ekonomicznym, żyć dostatnio. Istniejące przepisy carskie zabraniające kupna ziemi na Litwie (Wielkie Księstwo Litewskie, Białoruś) jeszcze bardziej wiązały ludność z posiadaną ziemią. Wiedzano, że raz straconej ziemi nie da się już odzyskać. Dlatego punktem honoru było właśnie prowadzenie jak najbardziej wydajnej gospodarki rolnej. Dotyczyło to nie tylko szlachty, obszarników ale także włościan. Te nabyte cechy: gospodarność, miłość do ziemi rodzinnej, szacunek do pracy – zostały przekazane z dziada na syna i wnuka. Dlatego też gospodarstwa polskie były przykładami porządku i gospodarności.

Kolejna kwestia związana z latami z przed rewolucji to relacje ziemiaństwa i włościan. Ziemiaństwo Wielkiego Księstwa Litewskiego (Ziem Zabrzanych) prowadząc gospodarkę rolną postawiło sobie za punkt honoru doprowadzić stan rolnictwa do jak najwyższego poziomu (poziom europejski). Kończyli oni wyższe szkoły o kierunku agrarnym nie tylko w Rosji ale i w krajach europejskich, gdzie rolnictwo stało na wysokim poziomie. Nie dość tego – odbywali właśnie tam także praktyki – aby poznać wszystko od podstaw. Sprowadzali nowe, wydajne rośliny zbożowe i przemysłowe, a także rasowe bydło mleczne, mięsne, owce, konie, świnie, oraz nowe maszyny rolnicze potrzebne w prowadzeniu nowoczesnej gospodarki intensywnej. Ziemiaństwo po tym przeszkoleniu tworzyli Towarzystwa Rolnicze, które nie tylko były ośrodkami polskości, ale i miejscem, gdzie przekazywano posiadaną wiedzę rolniczą. Uczyli nowoczesnie gospodarzyć szlachtę ale i włościan, zarówno Polaków jak i Białorusinów. Towarzystwa (za swoje pieniądze dokonywały komasacji, melioracji i innego uzdatniania ziemi także na ziemiach włościan. Zakładały banki które poprzez udzielanie pożyczek wspierały rozwój rolnictwa na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Przykładem osiągnięć działalności Towarzystw była wystawa rolnicza w Mińsku zorganizowana przez Mińskie Towarzystwo Rolnicze z jej prezesem Edwardem Woiniłłowiczem w 1901 [7, s. 77]. Rezultaty, wyniki i osiągnięcia w dziedzinie gospodarki rolnej Wielkiego Księstwa Litewskiego (Litwy) wszystkich pozytywnie zaszokowały. Nic więc dziwnego, że praca organiczna w środowisku włościan nad unowocześnieniem rolnictwa, jaką wykonały Towarzystwa Rolnicze – procentowała. Samodzielne gospodarstwa rolne na Białorusi stały się silne i wydajne, kiedy włościanie wiedzieli, że pracują dla siebie i od ich wysiłku zależy poziom życia rodziny.

Po Rewolucji Październikowej nastąpiło upaństwowienie ziemi. Tuż po utworzeniu Rządu Sowieckiego został uchwalony «Dekret o ziemi» w Piotrogradzie w dniu 8.XI 1917 [4, s. 295]. Na mocy tego dekretu ziemia, lasy oraz wody zostały zabrane obszarnikom i oddane «ludowi pracującemu». Dekret określał sposób regulowania stosunków rolnych oraz co można spodziewać się od Władzy Radzieckiej. Był on jednak krótki, ogólnikowy i na jego mocy nie można było rozstrzygać wszystkich spraw związanych z rolą. Problem był pilny i dlatego w dniu 19 lutego 1918 r. ogłoszono ustawę «Zasadnicze prawo o socjalizacji ziemi» [4, s. 297]. Potwierdziła ona to, iż wszelka prywatna własność ziemi, jej wnętrza, wód, lasów i sił przyrody została odebrana. Prawo do ziemi posiadał każdy kto ją uprawiał osobiście. Jednak i ta ustawa nie spełniała zapotrzebowania społecznego. W dniu 14 lutego 1919 r. pojawiła się kolejna ustawa «Ustawa o socjalistycznych urządzeniach rolnych i o sposobach przejścia do socjalistycznego rolnictwa». Jednak i ta ustawa także nie rozwiązywała istniejącego problemu. W roku 1920 na VIII Zjeździe Rad przyjęto dekret «O sposobach umocnienia i rozwoju włościańskiego gospodarstwa rolnego». Jak widać rząd radziecki starał się dopasować nowe prawo do ziemi, a także wypracować nowy – socjalistyczny typ gospodarstwa rolnego, zgodnie z założeniami i ideologią partii bolszewickiej. Dekrety i ustawy Władzy Radzieckiej dotyczyły nacjonalizacji ziemi wskazywały zasadniczy sposób rozwiązywania spraw rolnych, jednak nie dawały odpowiedzi, jak należy postępować w poszczególnych przypadkach. Jest wiadome, że stosunki na wsi są bardzo złożone ale i często mocno pogmatwane. Trzeba zaznaczyć, że prawo do ziemi musi przewidzieć wszelkie przypadki i dać wyraźne wskazówki, jak w poszczególnych sytuacjach postąpić. Opracowanie takiego prawa było sprawą trudną ponieważ z przeszłości nie można było brać wzoru (wszelkie prawa burżuazyjne z zasady były odrzucane). Rewolucja bolszewicka zlikwidowała stare porządki prawne a nowy ustrój i nowe zasady użytkowania ziemi, trzeba było od nowa wypracować, ponieważ stare nie były przydatne. Na to trzeba było jednak kilku lat, by na podstawie zdobytego doświadczenia (zasada prób i błędów) można było stworzyć i ogłosić prawo rolne (prawo o ziemi). Tak potrzebne prawo rolne zostało opracowane 30 października 1922 r. Zostało ono zatwierdzone na 4 Sesji Ogólnorosyjskiej Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Delegatów. Od tego dnia weszło w życie i zaczęło obowiązywać jako Kodeks Rolny RSFSR. Nowo powołany Kodeks Rolny nie zmieniał poprzednio wprowadzonych w życie dekretów i ustaw był on ich rozwinięciem i uzupełnieniem. Kodeks ten z małymi zmianami uwzględniającymi specyfikę i poszczególnych republik związkowych został zatwierdzony w dniu 29 listopada 1922 r. przez Ogólno-Ukraiński Centralny Komitet Wykonawczy jako «Kodeks rolny Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Rad». Następnie w dniu 29 marca 1923 r. na 2 sesji Centralnego Komitetu Wykonawczego Białorusi zatwierdzono i wprowadzono do życia jako Kodeks Rolny Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Rad. Widać wyraźnie, że poszczególne Kodeksy, które miały obowiązywać w poszczególnych republikach związkowych stanowiły tłumaczenie Kodeksu Rolnego RSFSR. Czy były wprowadzane zmiany dotyczące specyfiki poszczególnych republik – trudno powiedzieć, zapewne tak. Widać jednak, że wszelkie wzorce i obowiązujące prawa przychodziły z Moskwy, które trzeba było przystosować do specyfiki republik (różnica w czasie wprowadzenia w życie w poszczególnych republikach). Na początku 1924 r. terytorium Białorusi zostało znacznie powiększone, co spowodowało rozciągnięcie obowiązywania Białoruskiego Kodeksu Rolnego na nowo przyłączone ziemie. Wprowadzenie zmian na przeszło połowie Białoruskiej Socjalistycznej Republice Rad doprowadziło do rewizji całego kodeksu. Wprowadzono ponownie zmiany i poprawki jakie dało doświadczenie z ostatnich lat jego obowiązywania. Po uaktualnieniu nowy Kodeks Rolny został zatwierdzony przez 3 sesję Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Białorusi 5 listopada 1924 r. Przed ogłoszeniem i wprowadzeniem w życie 21 lutego 1925 r. został on

ostatecznie przeredagowany przez Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego. Jak widać na załączonym przykładzie wszelkie zmiany dotyczące obowiązującego prawa w poszczególnych republikach były kontrolowane z Moskwy. Można zauważyć fakt, iż nie dowierzano republikańskim komunistom. Nowy białoruski Kodeks Rolny był odzwierciedleniem starego (potwierdzał dawne dekrety i ustawy) wprowadził natomiast nieznaczne poprawki, uproszczenia i zmiany. Wprowadzane korekty miały za zadanie uprościć prawo, przedstawić je w jasnym i zrozumiałym dla ludu języku, a zarazem uwzględnić praktykę życia codziennego. Jak wspomniano, nad tym aby Kodeks nie naruszał głównych praw ludu, które zdobył w czasie Rewolucji czuwało Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego dlatego Kodeks Białoruski w nieznacznym stopniu różnił się od innych republikańskich (uwzględniał miejscowe warunki Republiki Białorusi).

Trzeba zaznaczyć, że bolszewicy nigdy nie pozwolili na zbytne usamodzielnienie się warstwy włościańskiej. Była szlachta i włościanie po przejściach różnych kolejach losu zawsze starali umiejętnie przystosować się do danego okresu w jakim żyli. I tu pod rządami bolszewików potrafili się przystosować. Jednak ich niezależność ekonomiczna była solą w oku władzy partii. Wrogiem nie był Polak, Białorusin lub Rosjanin lecz ten kto potrafił uniezależnić się finansowo od państwa.

Przeciwwagą do indywidualnej gospodarki rolnej miała być zgodnie z wytycznymi partii gospodarka uspołeczniona. Teoretycy uważali iż uspołecznienie, kolektywizacja rozwiąże wszelkie problemy ekonomiczne biorąc pod uwagę podejście społeczne człowieka. Uważano, iż ludzie będą się garnąć do uspołecznionych instytucji. Miano nadzieję, że człowiek jest na tyle świadomy, iż dobro ogółu jest ważniejsze od jego. Życie pokazało, że człowiek walczy o swoje i dobro jednostki, rodziny jest bardzo istotne.

W przedmowie wyjaśniającej drogę powołania Kodeksu Rolnego Stefan Hertman ukazał prawa radzieckie dotyczące obywateli białoruskich. Podkreśla, że «prawo do korzystania z ziemi w celu prowadzenia gospodarstwa wiejskiego posiadają wszyscy obywatele RSFSR (Ukrainy, Białorusi) bez różnicy płci, wyznania i narodowości, pragnący uprawiać na własną pracę». Tak więc jak podkreślił autor tłumaczenia prawa jednakowe posiada zgodnie z prawem radzieckim każdy obywatel takie same. Polacy, których było na Białorusi Radzieckiej około 300 tys., do tej pory nie posiadali Kodeksu Rolnego w tłumaczeniu na język polski, co pozwoliłoby łatwiej zrozumieć i dokładniej zapoznać się ze zmianami, oraz z obowiązującym prawem rolnym. W związku z tym, że ludność polska to głównie mieszkańcy wsi – Kodeks Rolny w języku polskim był po prostu niezbędny, a jego znajomość koniecznością życiową w nowych realiach życia i polityki NEPu. Znając wrogie nastawienie władz państwowych i partyjnych do Polaków – potomków dawnej szlachty (wrogich klasowo) prowadzących bogate, wydajne gospodarstwa indywidualne (kułackie), a po wprowadzeniu białorutenizacji – także narodowościowe. W wydaniu podkreślono, że treść Kodeksu Rolnego ściśle odpowiada wydaniu urzędowemu, jednak wynikały czasami trudności spowodowane tym, iż w poszczególnych językach – tak w rosyjskim jak i w białoruskim – dla niektórych wyrażań brak było odpowiedników polskich. Dlatego tworzono nowotwory językowe. W związku z tym, że w życiu codziennym językiem używane były określenia rosyjskie i białoruskie do kodeksu dołączono słowniczek polsko-rosyjsko-białoruski.

Kodeks Rolny w tłumaczeniu na język polski wydany został przez Wydawnictwo Państwowe w Mińsku w roku 1926. Nakład jego nie był duży w porównaniu z wydawnictwami antyreligijnymi i wynosił 3 tysiące egzemplarzy [6, s. 1, 2]. Podzielony był na trzy części podstawowe, które dodatkowo zawierały część wprowadzająca i zakończenie znacznie rozbudowane przez dodatkowe elementy wyjaśniające i pomocnicze. Kodeks liczył 83 strony i był wydany na normalnym papierze książkowym. Kodeks Rolny Białoruskiej Socjalistycznej

Republice Rad rozpoczyna się przypomnieniem «Zasad podstawowych». Jest wymienionych 8 ustaw, które mówią o tym, że właścicielem ziemi jest państwo, zarządza ziemią Ludowy Komisariat Rolnictwa, użytkownicy podlegają kontroli, odpowiadają za prawidłowe jej wykorzystanie. Prawa i obowiązki gruntowe zawiera Kodeks Rolny, ustawy i rozporządzenia, które stanowią ich rozwinięcie. W stosunku do gromad wiejskich zaś statuty wiejskie. Część pierwsza «O roboczym użytkowaniu rolnym» jest najobszerniejsza. Składa się ona z dziewięciu rozdziałów. Druga część «O ziemiach miejskich i państwowych dobrach ziemskich», a trzecia – «O urządzeniach rolnych i osadnictwie».

Kodeks przetłumaczył, opracował i opatrzył wyjaśnieniami Stefan Heltman członek Biura Polskiego. Trzeba zauważyć, Stefan Heltman podszedł do opracowania Kodeksu Rolnego jak fachowiec znający się na zagadnieniu. Pochodził z rodziny inteligenckiej (ojciec lekarz). Po ukończeniu gimnazjum w Radomiu w 1905 r. rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym i Przyrodniczo-Agronomicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po ukończeniu w 1912 r. podjął pracę w szkole rolniczej w Gołotczyźnie pod Ciechanowem jako nauczyciel, co pozwoliło mu poznać praktycznie proces kształcenia przyszłych nowoczesnych i wykształconych rolników polskich. W oparciu o swoje doświadczenia wyniesione z Gołotczyzny tworzył podobne rolnicze szkoły techniczne na gruncie Białorusi Sowieckiej uwzględniając warunki społeczno prawne tam występujące [8; 9]. Kolejny etap to praktyczne wykorzystanie posiadanych wiadomości, praca jako agronom na Podlasiu ale i poznanie zasad pracy w dużych majątkach, folwarkach wysokotowarowych. Stefan Heltman poznał także działania towarzystw rolniczych (praca w Wileńskim Towarzystwie Rolniczym). Posiadane wykształcenie, praktyka, działalność lewicowa rewolucyjna sprawiły, że w 1919 został mianowany zastępcą komisarzem rolnictwa i leśnictwa Litewsko-Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. W 1920 kierował Wydziałem Rolnym w Tymczasowym Komitecie Rewolucyjnym Polski. Od 1921 do 1924 pełnił urząd sekretarza Biura Polskiego KC RKP(b). W latach 1924–1925 stał na czele Ludowego Komisariatu Rolnictwa Białoruskiej SRR. Stefan Heltman był również przewodniczącym Rady Gospodarczej Białoruskiej SRR odpowiadał za plan gospodarczy, oraz był wiceprzewodniczącym SNK Białoruskiej SRR. W tych to latach starał się upowszechnić wypracowane w Polsce metody prowadzenia wydajnej gospodarki rolnej przystosowując je do stosunków panujących na Białorusi Sowieckiej. W latach trzydziestych pracował w ludowych komisariatach Białoruskiej SRR. Jak widać Stefan Heltman nie tylko był przygotowany merytorycznie ale i praktycznie. Przetłumaczony Kodeks Rolny był dokumentem napisanym językiem prawniczym nie zawsze zrozumiałym dla przeciętnego obywatela. Po analizie i przetłumaczeniu na język polski Kodeksu Rolnego Stefan Hertman jako praktyk postanowił skrócić go, wypuklić tylko najistotniejsze zagadnienia potrzebne w życiu rolnika oraz tematy poruszane na licznych spotkaniach wiejskich, a następnie w przystępny sposób przedstawić go włościanom. Wydzielił w Kodeksie specjalny rozdział pt. «Objaśnienia» gdzie postawił 74 istotne pytania, a następnie prostym zrozumiałym językiem dawał szerokie odpowiedzi przytaczając jako poparcie odpowiednie numery paragrafów (do głębszego zapoznania się z tematem). Aby nie szukać zagadnień wszystkie pytania zostały zgrupowane na końcu rozdziału w postaci tabelki z pytaniami i stroną gdzie znajduje się odpowiedź. W związku z tym, że na Białorusi Sowieckiej w rolnictwie występowały nazwy w języku polskim, białoruskim i rosyjskim zamieszczono słownik trójjęzyczny. Opracowanie i wyjaśnienie znaczenia oraz odpowiedniej interpretacji poszczególnych punktów kodeksu było istotne ponieważ prawo radzieckie nie było spójne. Było to prawo proletariackie (bolszewickie) i nie było jednej interpretacji, a w Kodeksie występowały nazwy form rolnych niespotykanych na wsi polskiej. Kodeks Rolny w języku polskim potrzebny był rolnikom aby wiedzieli na jakich zasadach prawnych jest posiadana przez nich ziemia, jak mają prowadzić

działalność rolniczą w ramach NEPu aby nie złamać prawa. Trzeba podkreślić, że wykładnie prawną, interpretację poszczególnych paragrafów Kodeksu Rolnego SRRB podawał Komisarz, który stał na czele Ludowego Komisariatu Rolnictwa Białoruskiej SRR.

Stefan Heltman w opracowanym zestawie pytań jako wprowadzenie wyjaśnia na czym polegał przewrót rewolucyjny i zniesienie prywatnej własności ziemi. Od 1917 roku nikt nie może uważać siebie za właściciela jakiegokolwiek gruntu ornego, łąki lub lasu, nie może ziemi kupować, sprzedawać, darować i w ogóle dowolnie się nią rozporządzać. Wszelkie wywody uzasadniał artykułami prawnymi Kodeksu. Zgodnie z (II Art.) Kodeksu jedynym właścicielem ziemi jest robotniczo-włościańskie państwo, które jako właściciel ma prawo się nią rozporządzać [6, s. 50]. Mimo deklaracji włościanie jednak mieli wątpliwości odnośnie nowego pojęcia własności państwa oraz zasady proletariackiej interpretacji prawa. Zgodnie z Art. III Kodeksu Rolnego, wszystkie ziemie mające znaczenie dla rolnictwa, stanowią jednolity państwowy fundusz ziemski. Całym funduszem ziemskim zarządzał Ludowy Komisariat Rolnictwa oraz jego miejscowe organy, które jednak nie władały tymi ziemiami i same z nich bezpośrednio nie korzystają [6, s. 50–51]. Jednocześnie rewolucja określiła, kto ma prawo do korzystania z ziemi. Prawo do ziemi posiadają tylko ci, którzy sami uprawiają ziemię, albo łączą się czyli, zrzeszają dla wspólnego prowadzenia gospodarstwa wiejskiego. Warunek ten musi być ściśle przestrzegany, a kto go przekroczy traci prawo do korzystania z ziemi [6, s. 51, 12]. Olbrzymia większość ziemi uprawiają włościanie, którzy poprzednio byli właścicielami znacznej jej części. Włościanie ci obecnie nie są właścicielami tej ziemi, którą uprawiają, ale tylko jej użytkownikami. Właścicielem jest państwo robotniczo – włościańskie. Gdyby było inaczej, tj. własność ziemi pozostała, ziemię można by sprzedawać, kupować, darować, zapisywać. W takim razie w rekach niektórych osób stopniowo nagromadziłyby się znaczne ilości ziemi, czyli że znowu powstałoby obszar, w którym wyzyskują robotników i okolicznych włościan.

To, że włościanie nie są właścicielami ziemi, którą uprawiają nie stanowi żadnej przeszkody dla prowadzenia gospodarstwa, jeżeli tylko wykonują przepisy i nie popełnią przestępstwa za, które mogą być ukarani odebraniem ziemi (Art. XII) [4, s. 51, 13]. Po wyjaśnieniu zmian jakie zaszły odnośnie ziemi po Rewolucji Hertman przedstawił pytania, zagadnienia z jakimi spotykał się na spotkaniach z włościanami. Autor referatu przykładowo podaje kilka z nich, aby mieć wyobrażenie co najbardziej nurtowało włościan polskich. Kto daje ziemię? Na jak długo otrzymuje się ziemię? W jakim stopniu Kodeks zapewnia każdemu prawo do ziemi z której korzysta? Czy z powodu czasowego niezagospodarzenia traci się prawo do ziemi? W jaki sposób korzystać z ziemi? Do kogo należą budynki i zasiewy? Czy za kupno lub sprzedaż ziemi można być ukaranym? Jakie są formy użytkowania ziemi? Czy można wydzierżawić ziemię? Na jak długo można wydzierżawić ziemię? Kto ma prawo dzierżawić ziemię?

Znaczenie Kodeksu Rolnego rozwiązało podstawowy problem, którym była interpretacja przepisów prawnych. Od tej pory obowiązywał na Białorusi jeden Kodeks i trzeba było go przestrzegać. Dla Polaków obywateli Białorusi Sowieckiej odgrywał on szczególne znaczenie ponieważ chronił on Polaków przed łamaniem prawa poprzez administrację, tak państwową jak i partyjną w sferze rolnictwa podczas białorutenizacji. Większego znaczenia uzyskał jeszcze Kodeks, kiedy został przetłumaczony na język polski. Osoby nie znające języka białoruskiego lub znające go słabo narażone były na dyskryminację urzędach. Znamienne jest to, że tak tłumaczenia Kodeksu Rolnego jak i interpretacji poszczególnych paragrafów i punktów dokonał Polak, zajmujący znaczące stanowisko Zastępcy Komisarza Rolnictwa SRRB. Jego tłumaczenie i interpretacja zatwierdzona została przez najwyższe władze republiki nie można było jej podważyć, oraz ograniczały złośliwą interpretację dokonywaną przez urzędników. Pozwoliło to na swobodny zgodny z prawem rozwój polskich gospodarstw rodzinnych, które odgrywały znaczącą rolę w gospodarce Sowieckiej Białorusi. Tworzenie się silnych, wydajnych polskich

gospodarstw pomagało tym samym utrzymanie polskości i bogacenie się Polaków. Trzeba zaznaczyć, że w rodzinach polskich panował kult pozytywizmu. Szacunek ziemi, wydajna praca, postawienie na rozwój i unowocześnienie gospodarstw rolnych, dążenie do uniezależnienia finansowego, to były cechy polskich gospodarstw rolnych. Polacy a szczególnie szlachta, za punkt honoru stawiali sobie aby ich gospodarstwo rolne było najlepsze w okolicy. Rozwój i bogacenie się Polaków poprzez wydajną pracę, był solą w oku władzy radzieckiej, a przecież włościanie tylko realizowali, wypełniali zadania stawiane przez rząd i partię.

Trzeba podkreślić, że zamierzenia Stefana Heltmana dotyczące nowoczesnego rolnictwa rodzinnego, wysoko towarowego mimo powodzenia nie zostały wprowadzone i rozpropagowane na większą skalę ze względów politycznych. To prawda, że szkoły rolnicze wypuszczały dobrze przygotowanych fachowców rolnych. Promowana przez rząd sowiecki i partię przyspieszona kolektywizacja sprawiła, że wydajne bogate rodzinne gospodarstwa rolne zostały zaliczone do gospodarstw kułackich i praktycznie zostały zniszczone.

LISTA WYKORZYSTANYCH ŹRÓDEŁ

1. Зональный государственный архив в Бобруйске. – Ф. 386. Оп. 1. Д. 1.
2. Национальный архив Республики Беларусь. – Ф. 6. Оп. 1. Д. 1454.
3. Biały, A. Zwalczenie kułactwa na Białorusi Sowieckiej w latach 1926–1934 jako jeden ze środków eliminacji społeczności polskiej na tych terenach / A. Biały // Roczn. Hist. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. – 2014. – № 30. – S. 65–85.
4. Biały, A. Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939 : dis. ... dr historii : 22.06.17 / A. Biały. – Pułtusk, 2018. – 839 s.
5. Fryszmanowa, F. Książka polska w ZSRR w r. 1930–1932 (Bibliografia) / F. Fryszmanowa. – Mińsk, 1934. – 164 s.
6. Heltman, S. Kodeks Rolny Socjalistycznej Republiki Rad Białorusi / S. Heltman. – Mińsk : Wydaw. Państw., 1926. – 83 s.
7. Woyniłłowicz, E. Wspomnienia. 1847–1928 / E. Woyniłłowicz. – Szczesne ; Warszawa : Kłînika Języka, Lucyna Aninowska-Maciejewska, 2016. – Cz. I. – 404 s.
8. W sprawie organizacji polskiej szkoły młodzieży włościańskiej // Gwiazda Młodzieży. – 1927.
9. We dworze państwa Łęckich // Centralna Szkoła Młodzieży Włościańskiej. – 1927.
10. Jan-Dek. Formy kolektywów rolnych / Jan-Dek // Orka. – 1927. – № 5 (44).

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 17.10.2019

Biały A. Code of Law Concerning Agriculture of Socialist Republic of Belarus from 1925 Year Translated and Commented by Stefan Heltman

In the article there are shown changes in attitude towards soil and farmer's work among the people of Great Duchy of Lithuania, which were introduced on the territory of Great Duchy of Lithuania, till Soviet Revolution and after establishing Soviet Belarus. The soviet code of law concerning the right to own land until the time, when Code of agriculture was introduced, had been shown in this work as well as the importance of the code of agricultural law for landowners in Soviet Belarus. It had been explained, why Stefan Heltman translated it into Polish and introduced it to landowners in innovatory way. He set a thesis – then he explained an issue with a simple, common language understandable by every landowner. Some most urgent problems and their explanation were shown and explained as an example.